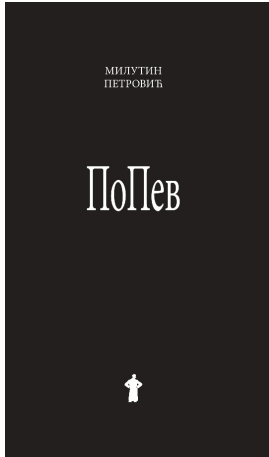

Katarina Pantović

PO-SLEDNJE PEV-ANJE

(Milutin Petrović: *PoPev*, Kulturni centar Novog Sada, Novi Sad, 2023)

Poezija Milutina Petrovića je u svim decenijama svog nastajanja bila jedna od malobrojnih koja je kontinuirano izazivala uzbuđenje u književnom životu, bilo da je reč o kritici, čitaocima ili samim pesnicima savremenicima. U leto 2023. godine posthumno je objavljena poslednja Petrovićeva pesnička knjiga pod nazivom *PoPev*, koju je priredio Marjan Čakarević prema poslednjoj verziji rukopisa sačuvanoj u pesnikovom računaru. Ova zbirka će biti uvrštena i u knjigu pesnikovih sabranih dela, koja je u pripremi. U „Belešci o priređivanju” Čakarević navodi da se knjiga „uslovno rečeno, ukoliko se donekle izuzme pesma 'Poslednji dan pacijenta', može smatrati u najvećoj meri završenom: ovo 'uslovno' podrazumeva pesnikovu praksu dugog i strpljivog rada na doslovno svakoj pesmi, stihu i reči, poznatu, dakako, svima koji su se s njim družili ili saradivali” (79). Pri prvom pogledu upravo na

spomenutu pesmu „Poslednji dan pacijenta”, kao i na pesmu „Prolog” (u knjizi grafički uređenoj kao „P/r/olog” s fusnotom koja naznačuje da je slovo „r” žute boje), a bez prethodno pročitane priređivačke napomene, čitalac se može naći pred nedoumicom da li je sam pesnik na ovaj način organizovao grafički izgled teksta u jednom krajnje neoavangardističkom maniru. Od toga nas pak odvraća nastavak beleške: „U tekstu, razume se, nisu vršene nikakve intervencije, osim što su – kako je već navedeno u uvodnoj napomeni, u nekoliko pesama koje nisu dobile konačan oblik – oni delovi koji su u rukopisu obeleženi različitim bojama, ovde označeni različitim vrstama zagrada” (79).

Da je reč o jezičkom ludizmu i različitim metodama koje proizvode efektne auditivne „slike”, jasno je već na samom početku knjige, s prvim odeljkom imenovanim „Polog”. Ovo rešenje se čini još neobičnijim ukoliko u obzir uzmemo to da je treći odeljak, uslovno rečeno, pri samom kraju knjige nazvan „Prolog”. Međutim, „Polog”, koji suštinski po svom položaju i funkciji u ovoj knjizi uistinu ima ulogu prologa (čini ga jedna pesma, „Gavran i po” – ili „Gavran i Po”, u zavisnosti od doživljaja značenja naslova – svi naslovi pesama u zbirci štampani su velikim slovima) praćen je ciklusom, odnosno drugim odeljkom označenim brojem „1”, koji sadrži najveći broj pesama (pedeset i osam). Treći odeljak „Prolog” sadrži dve pesme, a knjiga se zatvara odeljkom „Popev”, koji čini jedna pesma. Pred ovakvom neobičnom strukturnom organizacijom knjige iskrsava daleko više pitanja nego odgovora: zbog čega postoji ciklus označen kao prvi, ako nema ciklusa označenog brojem dva? Zbog čega se segment nazvan „Prolog” nalazi, takoreći, na kraju knjige, i šta onda predstavlja „Polog” na njenom samom početku? Da li se zaista ovaj rukopis

može smatrati završenim, ukoliko izuzmemo spomenute dve pesme iz preposlednjeg segmenta koje obiluju autorskim intervencijama? Nepoznanica da li je ovaj rukopis vesno strukturiran s namerom da ostane upravo u ovom obliku, ili je pak bio završen tek jedan njegov deo, može biti interpretativno podsticajna, i poslednje Petrovićevo delo je, u svakom slučaju, u ovoj formi u kojoj je objavljeno otvoreno za raznorodna čitanja.

PoPev se od pesničkih knjiga koje su joj prethodile razlikuje u nekoliko stvari. Najpre je uočljiv razuzdaniji, nesputaniji odnos prema jeziku, s većim otvaranjem prema njegovom ludističkom potencijalu. To podrazumeva neologizme, kao nadahnute Lazom Kostićem (imenice *bliznica*, *pelinica*, *slavoklepac*, *ponovljivac*, *trčilaža*, ili pridevi *punovlasni*, *ujednosvezani*), različite figure dikcije, najčešće kalambur, paronomaziju („zbori meni vladar mladaru”, „zaceni se alav aval”) i etimologiku („Za lepe lepojke lep doručak spremam [13]), kao i figure zvučanja, aliteraciju i asonancu, a neretko i rimu koja je, versološki gledano, u dosluhu s narodnim lirskim pesmama i njenim kratkim formama. Ovakva gotovo erotična dimenzija teksta nije uobičajena za prethodne Petrovićeve zbirke, za koje je poslovično isticana, baš naprotiv, ravnodušnost tona kazivanja i strog, hladan tretman svake reči i iskaza. Pesme u zbirci *PoPev* su, s druge strane, izrazito razigrane i dinamične u svojoj leksičkoj i ritamskoj živosti, te obiluju ličnim glagolskim oblicima u energičnom prezentu i aoristu, ponegde i u imperativu: „Što se mrštiš? Da l bi hteo / u meke duške? Sav s / podbuo // jer se nebo tebi širi i roje se / (ljubimice) // sa svih strana” („Poslepodnevna poslastica”, 58). One donose i novinu u pogledu upotrebe određenih znakova interpunkcije, pa i grafičke organizacije teksta uopšte uzev.

Za gotovo svaku Petrovićeovu zbirku karakteristična je bila upotreba (tačnije, favorizovanje) jednog znaka interpunkcije, ili pak njegov nedostatak: u *Glavi na panju* može se govoriti o „beloj interpunkciji” (M. Paraušić), odnosno o belinama bez upotrebe ikakvih znakova interpunkcije, u *Promeni* je dominantna tačka, u *Svrabu zarez*, ponegde i dvotačka, u *O zarezima* i tačka, a u *Naopako* znak pitanja. U zbirci *Protiv poezije* uočava se jedna druga zakonitost, a to je odsustvo znakova interpunkcije, s izuzetkom obavezne tačke, jedne jedine, na kraju svake pesme. Ovakva dosledna upotreba jednog preovlađujućeg znaka interpunkcije svedoči o promišljenoj pesnikovoj strategiji u kojoj on (interpunkcijski znak) ima podjednaku vrednost i važnost kao i reči. U zbirci *PoPev* „zaštitni znak”, ukoliko ga tako možemo nazvati, postaju tri tačke – tačnije, razmak i tri tačke (...), koje se najčešće javljaju na krajevima pesme. Ovaj postupak može biti signal da pesme nisu dovršene, da je usled prekinutog govora nešto ostalo neiskazano i nedorečeno, ali se tri tačke javljaju relativno nasumično i nepredvidljivo i u toku samih pesama: „(cmizdreć posle u prikrajku ... / sav se strese ... / jadikovac ... / bliznice se seti svoje .../ što li jadikuje ...)” („Sraslice [tokata]”, 18).

Osvrnimo se na jedan od najintrigantnijih elemenata ove knjige. Već na osnovu prve pesme, „Gavran i po” / „Gavran i Po”, jasno je da je jedan od protagonista knjige Po – figuracija Edgara Alana Poa. Figura gavrana ima funkciju aluzije na Poa, ali se sâm Po, zapravo, u prvoj pesmi ne pojavljuje već ga zamenjuje paronomastički parnjak: „Podiže me u kandžama / Gavran i po / Nosio me kuđ je hteo / Sve klikteći / Gavran ceo” (7). Ali početak pesme „Pojka” glasi: „Velelepni (velečasni) gosn Po // što napadaš parazite // I parazite i njihovu okolinu / i sva zla videćeš i sva čudila” (13). Referisanje na E. A. Poa u

ovakvom kontekstu jeste začuđujuće, ali ne treba se shvatiti doslovno nego u okviru šireg spektra značenja. U srpskoj, ali i u svetskoj pesničkoj tradiciji postoji niz pesnika u čijoj je poeziji prisutan motiv gavrana ili vrane, ptica koje su višestruko mitološki i htonski kodirane: prisetimo se motiva jata vrana, kobaca i „gavran-polja” u poeziji Aleka Vukadinovića, na primer. Gavran, vesnik smrti, ali i nosilac dubokih saznanja, mudrosti, čuvar zajedničkih uspomena i odgovora na prva i poslednja pitanja, vezuje se najpre za E. A. Poa, koji se u čuvenoj pesmi „Gavran” može tumačiti kao demonološki princip, ali i otelotvorenje iracionalnog, podsvesnog, u tom smislu *dvojničke* polovine lirskog junaka ove poeme. Gavran saopštava razarajuće vesti o junakovoj dragoj, Lenori, te se možemo zapitati da li je u Petrovićevoj knjizi Lenora dobila svoju varijantu u vidu gospođe Poa. (Na ovom mestu zastanimo na trenutak da istaknemo da se u zbirci *PoPev* prvi put u Petrovićevoj poeziji na ovakav način javljaju *likovi!*) Poa se, svakako, u *pandemonijumu* Petrovićeve poslednje zbirke može ponovo razumeti i kao dvojnica, ženski princip junaka Poa. Vrana, koja zajedno s gavranom pripada porodici vrana, takođe je deo ornitološkog sveta ove zbirke (pesme „Nova vrana”, „Poa štiti Poa”), a u svetskoj pesničkoj tradiciji možda najznačajniju i najprepoznatljiviju ulogu ima u poeziji Teda Hjuza. Pored gavrana i vrane, u ovoj knjizi javlja se i motiv bulbula, odnosno slavuja. Slavuj, ili ševa, zauzima važno mesto u srpskoj narodnoj književnosti, uopšte u *evropskoj* mitologiji i, za razliku od htonskih ptica, predstavlja svetlosni, božanski princip zbog svoje savršene, zvonke pesme. Podsetimo se da su slavuju, odnosno ševi, ispevane nekolike pesme u engleskom romantizmu (P. B. Šeli, Dž. Kits). U Petrovićevoj pesmi „Bulbul” ove tri ptice pojavljuju se istovremeno, što je naročito zanimljivo: „Tu je Bulbul / da vas teši Gavranovi / tu je Bulbul / da zaštititi Lepe Vrane...” (27).

Već na osnovu citata iz nekoliko ovde izdvojenih pesama uočljiva je prevlast bizarog, grotesknog i alogičnog, te se s pravom može govoriti o grotesknoj viziji kao inspirativnom vrelu Petrovićeve pesničke imaginacije u poslednjoj knjizi pesama. Ovako formalizovan diskurs može se najpre dovesti u vezu s različitim avangardnim poetikama, najpre s dadaizmom i nadrealizmom zbog halucinantnog i nepovezanog akumuliranja pesničkih slika i iskaza po principu automatizovanog pisanja. Dadaističkih elemenata, u vidu upotrebe ironije i crnog humora, te suspendovanja jezičke ili semantičke logike zarad besmislica i neozbiljnosti diskursa koji je na granici s nekomunikativnim oblikom izražavanja, ima u zbirci mnogo: „... baš kad ste se kerebečili / ... de ... setih ... // (uz bubanj) // (u rupi) // (oj vi) // (puče šamar ... // šta to Poa i Po rade) ...” („Ujci uigrani”, 44). Zanimljivo je posmatrati groteskni plan zbirke *PoPev* baš u svetlu Bahtinovog i Kajzerovog viđenja groteske, jer Petrović na neobičan i modernistički način amalgamiše upravo elemente narodne književnosti i tradicije (pesme „Mučenje”, „Dve kićanke”) s elementima koji su bili prisutni u romantičarskom nasleđu, uključujući i centralnu aluziju na E. A. Poa, najvećeg američkog romantičara. Petrović ove aspekte ukršta, razara i koristi na poetički specifičan način, i koncipira svoju knjigu ne nužno kao odgovor ili omaž pomenutim tradicijama već se njima pre poigrava, fragmentira ih, izvrće naopačke, služi se njima kao podsticajima, ehom, delovima različitih materijala pomoću kojih sklapa svoj bizarni pesnički kolaž.

PoPev odaje utisak naporedne nedovršenosti i nasumičnosti, ali i potpune promišljenosti svakog gradivnog plana: leksike, upotrebe interpunkcijskih znakova, tropa, fi-

gura dikcije, strukturne organizacije knjige, aluzija na druga nasleđa i njihove motive. Ako je povodom prethodnih Petrovićevih zbirki bilo govora o odsustvu svake spoljašnje, objektivne reference, za zbirku *PoPev* moglo bi se reći da obiluje različitim, najčešće neočekivanim i međusobno možda kontradiktornim referencama (koje, razume se, i dalje ne olakšavaju određivanje šireg konteksta zbivanja), ali na način da se pesnička tradicija ne tretira svečano već pre s humorom i cinizmom koji su pojačani nagonom za destrukcijom i preobražajem. U tome Petrović ostaje dosledan, i taj princip, štaviše, radikalizuje: unapred zadat, monolitni hermeneutički pristup je onemogućen. Po mnogo čemu iznenađujuća i inovativna u kontekstu pređašnje Petrovićeve pesničke prakse, naročito ako u vidu imamo podatak da je poslednju zbirku pesnik objavio 2007. godine, *PoPev* je ipak značajna knjiga ako ne toliko u vrednosnom, onda u testamentarnom smislu, jer osvetljava nove puteve i domete pesničke imaginacije Milutina Petrovića – šteta je jedino što ovakvo izdanje, naročito jer je posthumno, nije opremljeno nekakvim pogovorom ili bar kratkim osvrtom na Petrovićevo stvaralaštvo. Ona, kao što je to slučaj s gotovo svim njegovim pesničkim zbirkama, neminovno sadrži i autopoetički predznak, počev od samog naslova i morfeme *pev*. Asocijativni lanac reči vezan za pevanje/pojanje, pa i pisanje, ekstenzivan je u ovoj knjizi: *poj*, *pojka*, *pojac*, *milopev*, *pevač*, *opevavač*, *rapsod*, *prepravljac pesmica*; slova su „zlatna” i „olovna”, za palim papirom „pada svako slovo” i tako dalje. U prilog tvrdnji da se ova knjiga može smatrati dovršenom ide i činjenica da je za jednu od poslednjih pesama odabrana „Smrtna pesma”, kao i „Poslednji dan pacijenta”, što je postupak kojem je Petrović pribegavao u svojim zbirkama: knjigu poezije završiti pesmom o smrti poezije ili pesnika. Nažalost, ispostavilo se da je ovo ujedno i njegovo poslednje pevanje.